

ДЕРЖАВНА ВЛАДА ТА АССИРІЙЦІ УКРАЇНИ У 1920-1930 РР.: ГРАНІ ДІАЛОГУ

Розкриті факти, які вплинули на перетворення в суспільно-політичному середовищі України 20-30-х років ХХ ст., в галузі формування політики щодо національних меншин. На підставі аналізу документальної бази з'ясовано основні зв'язки між упровадженням державної політики та визначені місця в ній ассирійського населення країни.

Ключові слова: політичне життя ассирійської громади, традиційне життя національних меншин.

Раскрыты факты, повлиявшие на общественно-политические преобразования в Украине 20-30-х годов ХХ в. в работе среди национальных меньшинств. Опираясь на обширную документальную базу, были определены основные связи между государственной политикой и местом в ней ассирийского населения страны.

Ключевые слова: политическая жизнь ассирийской общины, традиционная жизнь национальных меньшинств.

Research discovers the facts that were influencing on the political transformations in Ukraine in 20-30-s years of XX c. in work among national minorities. Leaning on extensive document database the basic communications between the state policy and the place of the state's Assyrian population in it were defined.

Key words: political life of the Assyrian community, traditional life of national minorities.

Створивши революцію та перемігши в громадянській війні, більшовики опинилися на горі державного олімпу. Незважаючи на це, в 1920-х роках ще не було впроваджено механізмів регулювання соціально-гуманітарної, економічної та інших сфер існування суспільства з боку молоді держави. Розгалужена система опозиційних поглядів та власного бачення майбутнього країни існувала навіть у самій комуністичній партії. З метою отримання все більшої підтримки з боку різних верств населення (за переписом 1926 року 20 % жителів України були не українці) [1, арк. 26] були задіяні механізми «наближення» національних меншин до ресурсу влади. У межах проведення політики коренізації саме вони отримали широкі права не тільки в освітньо-культурній сфері. Досвід діалогу ассирійців та влади у 20-30-х роках ХХ століття дає нам можливість зрозуміти аспекти сучасної етносоціальної поведінки етносу та, скориставшись хитами й досягненнями, відбудувати механізми сучасної співпраці.

Метою нашого дослідження було обрано процеси впливу державного адміністративного ресурсу на трансформацію традиційного світогляду ассирійців України. Дослідження обмежується періодом 20-30-х років ХХ століття – часом суттєвого втручання з боку держави в життєдіяльність ассирійців.

Для досягнення поставлених завдань дослідження автором було залучені праці вчених, які відповідають основній меті статті. Це праці з питань історії національних меншин в Україні та роботи таких дослідників, як К. Матвеев [2], И. Садо [3], Ф. Бах-

тинський [4], які розкривають лише певні аспекти особливостей співпраці ассирійців з державною владою.

Джерельну основу роботи склали, насамперед, матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державних архівів Харківської, Сумської, Донецької, Запорізької областей, також деякі опубліковані дані досліджуваного періоду.

Соціально-економічні та політичні обставини початку століття створили умови для втілення «фіктивної» моделі співробітництва між ассирійцями та державою – виконання формальних вимог при збереженні об'єктивної автономії. Тобто, ані держава, ані ассирійські громади не співпрацювали в тісній взаємодії задля єдиної мети, захищали кожен свої інтереси. Це докорінно змінилося з приходом до влади більшовиків. Під тиском владних партійно-державних інстанцій, які мали на меті втілення в життя тоталітарного контролю над суспільством, ассирійці задля фізичного збереження були приреченні до моделювання стратегій і тактик поведінки, істотно не природних традиційній свідомості.

На жаль, треба констатувати, що ассирійці у більшовицьких перегонах за владу та намаганнях залучити додатковий електорат, так і залишилися інструментом маніпулювання в демонстрації переваг радянського способу життя. Вони уособлювали собою закрити національну громаду, яка протягом століть існувала наперекір зміні державних устроїв та намаганням окремих політичних функціонерів асимілю-

вати або зовсім знищити її. Опинившись у країні, де панувало беззладдя у часи революції та громадянської війни, асирійці не встигли відпрацювати практики своєї поведінки з органами влади. Тому розпочата українізація зафіксувала закриті родинно-племінні стосунки, дикість, небажання змінюватися та йти на компроміс з боку громади до існуючої внутрішньої політики [5, арк. 188].

Існування такої згуртованої національної громади суперечило «новому порядку», тому радянські партійно-комуністичні органи взялися завзято за перевиховування цієї національної меншини.

Намагаючись впливати на громаду, влада робила спроби штучно проникнути до неї. Вербуючи своїх прихильників, пропонувала їм переваги радянського способу життя, суто економічні або просто суспільну прихильність. Задля цієї мети влада вдалася до вже апробованих механізмів впливу на внутрішньонаціональне середовище, серед яких є підвищення соціально-культурних та освітніх стандартів.

Першими прихильниками перебудов, на яких було спрямовано уся міць агітаційної пропаганди машини більшовиків, була молодь. Залучаючись до участі в освітньо-культурних установах, як-то: клубів кустарів, будинків народів сходу, трудшкіл та лікнепів [6], молодь стала вимушеним учасником вечорів безвірників, агітаційних політінформацій та інших заходів. Саме в цих установах була згуртована державна агітаційна робота серед асирійців. Аналізуючи діяльність мережі цих установ, яка поширювалася країною, ми бачимо, що вона була покликана відвернути асирійську громадськість від норм традиційного життя та перенести всю активність до підконтрольних владі установ. Та за відсутності потреби агітробота була швидко згорнута наприкінці 1930-х років [7, арк. 5].

Інший напрям діяльності влади зосереджувався на засудженні деяких елементів родоплемінних звичаїв. Широкого розголосу отримав звичай сплати шлюбного калиму. Ставши на бік бідних молодих асирійців, які не могли його сплатити, влада ще раз продемонструвала свою чутність до потреб незахищеного у родовій ієрархії молодого покоління [4, с. 216–218]. Засуджувалася родоплемінна ворожнеча та помста, задля чого були проведені показові засідання товариських судів – нова форма зневаги до існуючої родоплемінної ієрархії. Адже ще ніколи широка громадськість не вирішувала такі питання із залученням представників влади, а покладалася на внутрішньо-етнічні рішення, які виносив малік або мар шимуна [8, арк. 149].

Школа була ще одним дієвим засобом втручання у свідомість пересічних асирійців. На неї були покладені завдання поширювати та втілювати в життя генеральну лінію партії: найширша пропаганда комуністичних ідей у середовищі «важкодоступних» асирійців; формування вміння «правильно» визначати основні явища суспільного життя; викорінення диких звичаїв з буденного життя асирійської громади, прищеплення класової свідомості та формування єдино визнаної культури «пролетарського типу». Впливу піддавалися не лише учні, а також їх батьки через участь у батьківських зборах та урочистих

заходах, які переростали у пропагандистські зібрання [9, арк. 6].

Іншими прибічниками «нового ладу» були свідомі асирійці, які сподівалися на ширість влади та перший раз за багато століть можливість особисто впливати на соціально-економічний устрій громади. Виступаючи послідовниками нових поглядів на світ, та вважаючи усі перетворення на краще, як то могло здаватися недосвідченій людині, вони стали заручниками нереальних обіцянок влади. Нам відомі етапи трагічної долі громадських діячів того часу: Біт Шумун був виключен з партії та репресований, схожа доля спіткала й Лазарева Давида – голову київського відділення всесоюзного товариства асирійців «Хаядта» та багатьох інших [10, арк. 59].

Привертає до себе той факт, що участь у державних органах влади була номінальною, лише деякі міста з асирійським населенням могли «похвалитися» участю їх представників у місцевих органах влади, але їх вплив на прийняття рішень була мінімальною. Вони навіть не мали можливостю поліпшити умови перебування місцевої громади. Їх представництво у цих органах було скоріше національним колоритом статистичних показників, аніж дієвим важелем впливу [11, арк. 22]. З-серед міст компактного проживання асирійців на терені України вони були присутні в місцевих органах влади міст Прилуки, Лубни, Ромни. Використання виборчого права було суцільною профанацією, з огляду на те, що більшість асирійців були неосвічені та індиферентні до політичної ситуації в країні [12, арк. 129–137].

За статистичними відомостями 99,4 % асирійців України оселилося в містах [13, с. 14]. Відсутність володіння російською та українською мовами й належного фаху створювало перепони до працевлаштування на підприємствах, де потрібна мовна комунікація між співробітниками. Вони обирали для себе професії, які не потребували тривалої професійної підготовки. Це були торговці, водії, пекарі, візники, зустрічалися фотографі. У цей час основною професією на довгі роки стає чищення чобіт, що видокремлюється в національну ознаку. «Монополізувавши» цю професію, вони залучали свої родини до цього, поширюючи мережу будок. Паралельно з цим був налагоджений збут супровідних товарів та кустарне виготовлення калош та мазей [14, арк. 20]. З чоловічого населення м. Київ 80 % – зайняті чищенням чобіт, що складає 90 % всіх чистильників у Києві [5, арк. 112]. Також працювали артілі у містах Сталіно, Ромни, Лубни та ін.

Були й свої «бонуси» для прихильників нового устрою, які мали суто економічний зиск. Так, асирійці активісти отримували доступ до розподілу міст для чищення чобіт, очолювавши етнічні артілі або об'єднання кустарів. Брالی участь у перерозподілі державної допомоги, яка іноді виділялася на громади [11, арк. 22–28]. У регулюванні форм зайнятості було окреслено ще одне бажання влади, якому асирійці противилися – це переведення з дрібного одноосібного кустарного промислу до організованих форм, як-то артілі або об'єднання кустарів. Влада намагалася методом поширення колективних форм праці втягнути та підпорядкувати собі громаду,

використовуючи працю та отримуючи за неї зарплатню як важіль впливу.

Прагненням більшості асирійців було залишити не типову для них зайнятість у містах та перейти до сільськогосподарської праці, оселившись на землю або «оробочиться». Асирійські громадські та культурно-просвітницькі організації прагнули отримати землі для ведення сільського господарства та скотарства. Цей факт можуть засвідчити уставні документи недержавних об'єднань асирійців [15]. У цьому влада була згодна та зацікавлена задля усунення асирійців з «етнічного бізнесу» – чищення чобіт [16, арк. 69]. Але громада зіштовхнулася із великої кількістю проблем. Не було виділено достатньої кількості земель з колективних земельних фондів у межах УРСР [17]. Відчувалося недостатньо організації та фінансової підтримки переселенців. Усі ознаки вказують нам на небажання влади ще більше консервувати без того замкнутий етнічний простір. У контексті цього питання цікавим фактом є те, що існували національні меншини на терені України, які отримали землі та були об'єднанні в селищні ради, колонії з чисельністю набагато менше, ніж асирійці [18, арк. 86, 98]. Це з державного погляду привілейовані національні меншини такі як греки, німці, євреї [13, с. 12]. Як наслідок цього, не було вирішено питання централізованого наділення землею асирійців на території УРСР, хоча поодинокі громади мали можливість частково займатися сільським господарством [19, арк. 18].

Асирійці України уособлювали в собі окрему групу своїх співвітчизників, які залишалися на батьківщині. Зв'язок із основною громадою (в стратегічно цікавому для СРСР регіоні) був як запорука підтримки жертв імперіалістичної війни. Радянські асирійці, як провідники ідей міжнародної революції, мали формувати позитивний міжнародний імідж Союзу серед своїх співвітчизників за кордоном. На жаль, це було декларативно, тому що під час розгорнувшись репресій до розстрілу були притягнуті більшість асирійців, які опинились у СРСР та від'їжджали до Ірану або Туреччини (залишаючись при цьому іранопідданими).

Найголовнішим недоліком у роботі держустанов та партійного керівництва була відсутність кваліфікованих робітників, які знали б асирійську мову та мали бажання співпрацювати із владою [1, арк. 12]. Тому вони були вимушені звертатися до членів громади, які врешті-решт переслідували етнічні інтереси. Характерною була історія діяльності Біт Шумуна, який у 20-ті роки очолював БНС у місті Київ та був уповноваженим у роботі серед асирійського населення України. Саме його подорож по Україні з інспекцією місць проживання асирійців підбадьорила місцеву владу на організацію шкіл та іноді

взагалі звернула увагу на потреби місцевих громад [20, арк. 32]. Але, як свідчать документи, він примушував жінок цілувати собі руки, замовчував деякі негативні факти з обстеження асирійців [10, арк. 64].

Влада не шкодувала коштів задля підвищення рівня кваліфікації культпросвіт та освітніх робітників [21, арк. 50]. Так, вчителі асирійських шкіл мали можливість пройти курси підвищення кваліфікації в Армавірі [22, арк. 77].

Треба наголосити, що громадська активність асирійців, з огляду на це, ще все була під наглядом та керівництвом місцевих різнорівневих представників [23, арк. 63–64]. Саме вони мали вирішальне слово у питаннях вирішення нагальних потреб та взагалі винесення на порядок денний тих чи інших проблем.

Уважно досліджуючи всі рішення існуючої влади, ми можемо припустити, що в УРСР була відсутня самостійність влади при прийнятті певної лінії поведінки з асирійцями. В цих питаннях вона керувалася постановами союзного уряду, всесоюзного органу асирійців «Хаядга». Асирійці України не мали такої підтримки від республіканського уряду, як їх співвітчизники із сусідніх Російської республіки та Закавказької федерації. Там було виділено землі, засновано національні колгоспи, відкрито школи, видавництва, розпочато підготовку вчителів.

Потрохи відбувся процес радянська асирійців, серед яких з'являлися піонери, комсомольці, члени партії, громадські діячі [5, арк. 9]. Підсумовуючи результати десятилітньої праці з боку держустанов та їх вплив на свідомість та настрої асирійців, М. Калінін на з'їзді засвідчив про «дикість» та такий стан речей, який мало чим відрізнявся від картини 1920-х років в галузі роботи із цією національною меншиною [24, арк. 5].

Треба констатувати, що наближаючись до кінця 1930-х років, за змістом роботи з асирійцями партійне керівництво так й не досягло бажаних показників. Вони дотримувалися споконвічних практик повсякденного життя, а всі форми та методи роботи нагадували фіктивні моделі співпраці, які покликані зміцнити роль керівної партії та протиставлення її потреб потребам асирійської громади. Свою безпорадність у питаннях впливу на асирійців влада намагалася сховати під репресіями. Саме цей вирішальний крок допоміг приборкати частково етнічні прагнення та на довгі роки законсервувати прояви традиційного способу життя.

На жаль, межі статті не дозволяють розкрити всього кола питань, пов'язаних з вивченням взаємовідносин асирійців із державною владою. Тому, на нашу думку, ця проблема потребує більш прискіпливої уваги дослідників.

1. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО), ф. 413, оп. 1, спр. 10.
2. Матвеев К. П. Ассирийцы в городах Европейской части СССР. – М., 1985. – 160 с.; Матвеев А. К. История и этнография ассирийцев / А. К. Матвеев, К. П. Матвеев. – М., 1990. – 257 с. – (Материалы к серии «Народы Советского Союза». Выпуск 1. Ассирийцы).
3. Материалы к библиографическому словарю ассирийцев в России (XIX – сер. XX века) / [сост. И. С. Садо] – Изд. 2-е испр. и доп. – СПб. : Прас-Атра, 2006. – 176 с. : илл., табл.
4. Шахтинський Ф. Ассирийці (Айсори) у Києві / Ф. Бахтинський // Східний світ. – 1928. – № 6. – С. 213–235.
5. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 372.
6. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. Р-845, оп. 3, спр. 1205, арк. 218; Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО), ф. 241, оп. 1, спр. 18, арк. 9.
7. ДАХО, ф. 2, оп. 1, спр. 880.
8. ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 2850.
9. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. 5601, оп. 1, спр. 932.
10. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 464.
11. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 189.
12. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 351.
13. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20-30 роки XX ст.) / Б. В. Чирко. – К. : Асоціація «Україно», 1995.
14. ЦДАВО, ф. 1, оп. 2, спр. 1903.
15. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 413, арк. 1; ДАСО, ф. Р-5558, оп. 1, спр. 112, арк. 9, ДАЗО, ф. 576, оп. 1, спр. 56, арк. 5.
16. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 474.
17. ДАЗО, ф. Р-576, оп. 1, спр. 45, арк. 44; ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 2854, арк. 68.
18. ЦДАВО, ф. Р-5, оп. 3, спр. 128.
19. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 275.
20. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 328.
21. ЦДАВО, ф. 413, оп. 1, спр. 458.
22. ЦДАВО, ф. 116, оп. 6, спр. 865.
23. Державний архів Донецької області, ф. Р-2, оп. 1, спр. 993.
24. Государственное Учреждение Национальный Архив Республики Адыгеи, ф. Р-1, оп. 1, д. 551.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
Пронь С. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.